

УДК 364.632-055.2

Боднар А. Я., Павленко С. С.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Статтю присвячено проблемі насильства над жінкою в сім'ї. Розглянуто теоретичні аспекти явища насильства та методики психологічної допомоги. Проведено ґрунтовну дослідницьку роботу з визначення поінформованості молодих жінок стосовно проблеми на сучасному етапі.

Актуальність

Насильство у родині лишається однією з актуальних проблем українського суспільства. Так, на обліку в правоохоронців перебувають 82,5 тисячі осіб, які вчинили насильство в сім'ї, майже 74 тисячі з них (90 %) - чоловіки. Нинішнього року на облік взято понад 40,4 тисячі таких людей. Найчастіше вони вдаються до фізичних, психологічних та економічних методів насилля [1].

Теоретичні підходи до проблеми насильства над жінкою в сім'ї на сучасному етапі

Серед різних теорій і пояснень чинників насильства найчастіше виділяють психологічні та соціальні. Прибічники психологічних теорій зосереджують увагу на психологічних чинниках ризику - передовсім схильності до насильства у кривдників та особливостях потерпілих.

Теорії соціальної причинності розглядають зовнішні чинники, що впливають на появу насильства, а саме: культурні норми, бідність, безробіття, соціальну ізоляцію, низький освітній рівень тощо.

Слід пам'ятати, що емоції та почуття формуються, коли людина потрапляє в нову ситуацію, стикається з новою практикою, яка змінює спрямованість особистості, спонукає її усвідомити нові цілі й завдання [2, 371]. А які почуття й емоції можуть сформуватися у жінки, яка пережила насилля у власній сім'ї, де кривдником є її кохана людина? Після пережитого жінкою руйнується все: власне життя, почуття довіри не лише до власного чоловіка, а всіх чоловіків, змінюються погляди жінки на щасливе подружнє життя, зникає бажання довіряти будь-кому та з'являється пригнічений стан. Спочатку біль, потім депресія, за нею настає почуття безпорадності, страх перед майбутнім і за власну безпеку. Хіба це позитивні емоції та почуття, хіба це можна назвати нормальним психічним станом?

У жодній сфері психічної діяльності так часто й так доречно не вживається термін «стан», як в емоційному житті. В емоціях яскраво виявляється тенденція специфічно забарвлювати переживання і діяльність людини. До емоційних станів належать настрої, афекти, пристрасті, тривога, страх, стрес. Зрозуміло, що йдеться про психічний стан [2, 373].

У психологічних станах відбувається поєднання, злиття характеристик психічних процесів і властивостей особистості. Аналіз психічного стану дає змогу прогнозувати поведінку особистості, її подальший розвиток та самовдосконалення [2, 379].

Зв'язок емоційних станів і властивостей найвиразніше проявляється у стані тривоги. Термін «тривога» називає емоційну відповідь на можливу психічну загрозу, на відміну від терміна «страх», яким позначається реакція на реальну загрозу, загрозу порушення функцій організму й виконуваної діяльності. Тривожність може даватися взнаки у спілкуванні (зменшується можливість прогнозування успішності), у поведінці (невідповідність суб'єктивної моделі реальній дійсності) і супроводжується проявом неадекватно завищеної тривоги, що призводить до порушення регуляторних процесів. Тоді тривожність закріплюється як властивість особистості і стає домінуючою рисою характеру [2, 378].

Але цього можна не допустити. Надана своєчасно психологічна допомога може покращити стан жінки - жертви сімейного насильства.

Екстрена допомога здійснюється у формі «гарячої лінії» - телефонів довіри, індивідуальної консультації, групової роботи (дебріфінг) та надання притулку. Основне завдання - оцінка безпеки жінки, надання їй фізичної та психологічної безпеки в тій мірі, яка необхідна; нормалізування психологічного стану; у разі необхідності - надання медичної та правоохоронної допомоги [3, 7].

Посттравматична інтерпретація здійснюється шляхом дослідження проблеми, аналізу ба-

чення проблеми жертвою та консультантом, пошуку альтернатив та рішень [3, 8].

Індивідуальне консультування пропонується жінці, яка не готова і не бажає працювати з групою [3, 10]. Застосовується багато психотерапевтичних технік для повторного переживання подій та емоцій, а саме: техніка «Лист», техніка «Телефонна розмова», техніка «Порожній стілець», техніка «Повернення у часі», техніка «Крок у майбутнє» [3, 15-16].

Групова допомога здійснюється методом дебрифінгу [3, 19]. Якщо травматичний досвід жінки не піддається мовному опису, то можлива робота у групі арт-терапії. Експресивно-творчі методики, що використовують у груповій арт-терапії з жінками, які стали жертвами насильства в сім'ї, - це техніка «Мое життя», техніка «Автопортрет», техніка «Мій герб» [3, 20-21].

Суть групової роботи полягає у пріоритеті спілкування з іншими людьми, з якими є дещо спільне.

Сьогодні існують три визначальні моделі групової роботи:

- терапевтична групова робота - групова психотерапія;
- соціальна групова робота;
- самокерована групова робота - групи самопомогі.

Терапевтична групова робота, або групова психотерапія, має індивідуальні терапевтичні цілі і спрямована на полегшення стану або подолання особистісних проблем: тривога, низька самооцінка, брак цілеспрямованості, неефективність управління стресом, низька працездатність, знижена емоційність або послаблений контроль за нею, що спричиняють труднощі у міжособистісних стосунках, дискомфорт у групових ситуаціях або брак довіри до інших людей. Груповою психотерапією, як правило, займається психолог або психотерапевт.

Групове консультування орієнтоване на розв'язання певних проблем або на модифікації специфічних ситуацій, які є схожими для членів групи (емоційні, міжособистісні проблеми або проблеми, що стосуються майбутнього). Лідерами таких груп можуть бути як психологи, так і соціальні працівники [4, 57].

Надання психологічної допомоги жінкам - жертвам сімейного насильства - є багатофункціональною діяльністю, яка містить у собі взаємодію спеціалістів різного напрямку: психологів, психотерапевтів, юристів, соціальних працівників, медичних робітників, спеціалістів з арт-терапії тощо.

Добре організована робота групи спеціалістів, де кожний виконує свою функцію, більш ефективна. Це сприяє поліпшенню роботи з жін-

кою - жертвою сімейного насильства, яка може мати різні емоційні й когнітивні порушення, глибокі психічні відхилення й бути схильною до суїциду. Ризик травмування жінки-клієнтки поведінковими діями чи неадекватними словами спеціаліста вкрай великий. Тому робота з жертвами сімейного насильства вимагає ретельного відбору спеціалістів із психологічної реабілітації [4, 57].

За методикою виходу із скрутних життєвих обставин можна дослідити, як реагує людина на ті чи інші життєві ситуації, адже відомо: скільки людей, стільки варіантів вирішення проблем. Одні волітимуть покластися на долю і, фактично, не намагатимуться щось робити. Інші будуть скаржитися на долю і звинувачуватимуть будь-кого, крім себе. Треті відгородяться від усього світу і залишаться наодинці зі своїми проблемами.

Дослідна робота

Проведення цього дослідження зумовлене необхідністю з'ясування взаємозв'язку між уявленнями про проблему «сімейне насильство над жінками» серед молодих жінок та рівнем їх суб'єктивного контролю. Для визначення рівня інформованості жіночої молоді про проблему насильства над жінкою в сім'ї було створено програму дослідження, розроблено її інструментарій.

За допомогою опитування було досліджено домінуючий спосіб виходу із скрутних життєвих ситуацій, оскільки це суттєво впливає на ставлення до проблеми сімейного насильства над жінкою серед жіночої молоді [5, 483].

В основу процедури дослідження було покладено методику анонімного анкетного опитування та психологічні методики дослідження: рівня суб'єктивного контролю та виходу із складних життєвих ситуацій [6, 288]. Для аналізу результатів дослідної роботи застосовувалася первинна статистична обробка, яка полягає у визначенні необхідної кількості елементарних математичних статистик [5, 601]. Для проведення анонімного опитування було розроблено спеціальну анкету.

У більшості респонденток виявлено середній рівень суб'єктивного контролю. Це означає, що вони не беруть на себе відповідальність, а перекладають її на інших людей (результати психологічної методики дослідження рівня суб'єктивного контролю опрацьовувалися згідно з ключем до цієї методики, запропонованим Р. С. Немовим [5, 480] та Я. Райгородським [6, 288-297]. Також встановлено, що частина респонденток легко сприймають примхи долі, правильно оцінюють те, що з ними трапилося, й зберігають

душевну рівновагу (результати психологічної методики дослідження виходу із скрутних життєвих обставин).

Поведінку респондентів відображають їх відповіді на таке запитання: «Якщо Ви стали свідком жорстокого поводження в родині щодо жінки, то яку саме позицію оберете в цій ситуації Ви?». Оскільки завданням дослідної роботи було визначити рівень поінформованості жіночої молоді про проблему насильства над жінками в сім'ї, обмежуємося лише ситуацією жорстокого поводження стосовно жінки.

10 % узагалі не будуть втручатися: з них одна особа навела аргумент «Родина сусіда - це інша територія», ще одна - «Це суто родинна справа, вони повинні самі розібратися».

Решта респондентів не залишаться байдужими. 38 % - викличуть міліцію. 32 % - будуть намагатися примирити.

Але постає питання: «Що Ви робитимете, якщо господар ситуації буде надто агресивний, під впливом якихось хімічних речовин (алкоголю, наркотиків, психотропних ліків)? Чи варто намагатися примиряти в цьому разі?» І лише 2 % будуть діяти залежно від ситуації. 6 % - «не знають як». 2 % порадять потерпілій звернутися до кризового центру. І лише 10 % - розлучитися з кривдником.

Коли самі респонденти потрапляють у кризову ситуацію, то по допомогу звернуться до близьких та друзів 50 %, 26 % будуть просити допомоги лише у друзів та 10 % звернуться до найближчого кризового центру. Скористаються до телефоном довіри лише 4 %. Самотужки спробують подолати кризову ситуацію 6 %. Решта респондентів, а це 4 %, звернуться по допомогу до міліції.

Врешті-решт, на питання, чи необхідна їм інформація стосовно проблеми насильства над жінками в сім'ї, 68 % відповіли «так». 32 % вважають, що додаткова інформація їм не потрібна.

Більшості респондентів необхідна додаткова інформація щодо проблеми насильства над жінками в сім'ї з таких питань:

Що таке насилля? - 2 %.

Куди звернутися по допомогу? - 28 %.

Яку саме можна отримати допомогу? - 20 %.

Забезпечення особистої безпеки - 16 %.

Медична допомога - 2 %.

Юридична інформація - 32 %.

Але слід зауважити, що ті, кому не потрібна додаткова інформація щодо проблеми насильства над жінками в сім'ї (а це 32 % респондентів), все ж таки зазначили, яку саме додаткову інформацію стосовно цієї проблеми вони хотіли б отримати. А отже, 16 % осіб перерахували теми.

Попередні результати відповідей респондентів дають підстави виявити, наскільки правдивими були їх відповіді. Чи дійсно респонденти знають про проблему насильства над жінками в сім'ї? 80 % змогли перелічити дії, які можна вважати сімейним насильством над жінками. Лише 3% змогли точно назвати види насильства. Решта 97 % вказувала такі характеристики, як побиття та сексуальне знущання. Але жодна респондентка не назвала дискримінацію як одну із форм прояву насильства над жінкою.

Гірша ситуація із відповідями на запитання, які державні установи, соціальні служби, громадські організації та установи надають допомогу жінкам - жертвам сімейного насильства. 56 % узагалі не знають, які установи цим займаються. Лише 44 % називають, а саме: міліцію - 68 %, 31 % - «Київський міський Центр по роботі з жінками» і 1 % перелічили майже всі установи.

На питання, які види допомоги слід надавати жінкам - жертвам сімейного насильства, більшість перерахували такі види: психологічна допомога, правозахисна, юридична, медична, медико-соціальна, надання тимчасового притулку. Це становить 54 % усіх опитаних респондентів. Решта 46 % зазначали або по одному із видів допомоги, або назвали кілька. Психологічна допомога складала більшість відповідей - 36 %, правозахисна - 34 %, юридична - 10 %, медична - 12 %, медико-соціальна - 4 %, надання тимчасового притулку - 4 %.

Слід зазначити, що самі респондентки не знавали щодо себе насильницьких дій - це 70 %. Сумна статистика, адже 30 % усе ж таки мали гіркий досвід жорстокого поводження у власній родині стосовно себе.

На жаль, у респондентів є близькі та знайомі жінки, які зазнавали насильства в сім'ї або стали об'єктом жорстокого поводження у власній родині. 66 % опитаних мають в оточенні таких жінок. 17 % - не мають таких.

Висновки

По-перше, насильство може мати соціокультурну природу, бути невід'ємною частиною стереотипних уявлень про сутність сімейних стосунків, що сформовані у процесі виховання та підкріплюються зовнішніми враженнями, а отже, уявляються єдиною можливою моделлю.

По-друге, жорстоке поводження може бути результатом особистого життєвого досвіду індивіда або індивідів. Тим самим для них теж створюється морально-психологічна підстава вважати такий тип взаємин універсальним.

Разом з тим підтверджуються всі гіпотези дослідної роботи з визначення рівня інформованості

жіночої молоді про проблему насильства над жінкою в сім'ї та їх реакція на скрутні життєві обставини:

1. У нашому суспільстві існує насильство в сім'ї, яке відчувається респондентами, турбує їх. Це так, оскільки 68 % опитаних вважають, що проблема насильства в сім'ї існує.

2. Жінки не достатньо поінформовані щодо проблеми насильства над жінкою в сім'ї. Підтвердженням є те, що 20 % не можуть перелічити види насильства.

3. Жінки мають загальні уявлення про шляхи та засоби попередження й подолання сімейного

насильства, установи та організації, які можуть надати їм допомогу. Але вони не достатньо ґрунтовні, а тому необхідно проводити соціальну роботу із залученням масмедіа, телеканалів, радіоканалів, випускати спеціальні буклети. За даними досліджень, 56 % узагалі не знають про заклади допомоги жінкам - жертвам сімейного насильства.

4. Жінки вважають інформацію про проблему насильства над жінкою в сім'ї необхідною. Це підтверджують дані дослідної роботи - 68 % опитуваних стверджують, що їм необхідна інформація стосовно проблеми насильства над жінкою в сім'ї.

1. Беляева М. Домашне насильство існує у двох із трьох родин. Від агресорів страждають жінки та діти // Хрещатик. - № 161 від 9 вересня 2008 року.
2. Психологія: Підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. - 3-тє вид., стереотип. - К.: Либідь, 2001. - С. 348-353.
3. Насилие в семье: Особенности психологической реабилитации. Учеб. пособ. / Под ред. Н. М. Платоновой и Ю. П. Платонова. - СПб.: Речь, 2004. - С. 5-16.
4. Введення у соціальну роботу. Навч. посіб. - К.: Фенікс, 2001. - С. 10-15.
5. Немов Р. С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. - 4-е изд. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. - Кн. 3: Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. - С. 479-485.
6. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учеб. пособ. - Самара: Издательский дом «БАХРАХ-Х», 2002. - С. 288-297.

A. Bodnar, S. Pawlenko

SEVERAL ASPECTS OF THE STUDY OF PROBLEMS OF VIOLENCE WITHIN FAMILIES AT THE PRESENT TIME

The article is devoted to the problems of male violence against women within families. It tells about theoretical aspects of violence and methods of psychological help. Detailed researches were carried out in order to determine the level of women's awareness of this problem at this stage.